

www.haaretz.co.il
יום שישי י"ז בחשוון תשפ"ג
11 בנובמבר 2022

גלריה שיש

+

ספרים

נברת
מג'ונדרת
באדרת
חדשה

"מאז השלטון הצבאי שהנחילה מירי רגב, מוזיאונים פוחדים לדבר על הנכבה"

רגע אחרי הבחירות ותוצאותיהן המטרידות, לראשונה מאז קום המדינה, מוזיאון ישראלי מקדיש את כל חלליו לתערוכה פלסטינית. המציגים: וליד, סעיד, פריד, עאסם וכרים אבו שקרה - בני המשפחה האמנותית שברחה ב-48' מהכפר לג'ון (כיום מגידו) לאום אל פחם וסוגרת כעת מעגל בעין חרוד

שני ליטמן, עמ' 14

סטנדאפיסטים, תפנימו: הקיטורים על הילדים שלכם כבר ממש לא מצחיקים

36

הדור הבא של הפורנו הוא עונג של האזנה

30

יוסי פיין נזכר בעבודה עם דייוויד בואי כל הדרך לפסטיבל הג'ז

24

הערבים נוהרים למודיאון

כאשר וליד אבו שקרה רצה לצייר, אביו כעס ואילץ אותו לעבוד ולפרנס. כרים, בן משפחתו הצעיר, כבר גודל להמשיך את דרכו של דודו, האמן הנודע עאסם אבו שקרה, שמת בדמי ימיו. כעת, כחצי יובל מאז שהקימו האחים פריד וסעיד את גלריה אום אל פחם, נפתחת בעין חרוד תערוכה משותפת של המשפחה הראשונה של האמנות הפלסטינית

שני ליטמן צילום: גיל אליהו

התאריך הוא 31 באוקטובר, יום לפי ני הבחירות לכנסת ה-25. כמעגל התנועה בכניסה לעיר אום אל פחם מסתובבות שתי נשים עם שלטים שמבקשים ליעודד את תושבי העיר לגשת לקלפי ולהצביע למחרת. הן לא נראות מקומיות. מעל מעגל התנועה מתנוססים ארבעה שלטי ענק, שעל כל אחד מהם דיוקנו של מועמד אחר במפלגת בל"ד, ושלט חמישי חווה את ארבעת המנדטים שתגרוף המפלגה ויבטיחו לה את מקומה גם בכנסת הבאה. אבל אנחנו כבר יודעים איך זה נגמר. כרים אבו שקרה מודה שאין לו כוונה ללכת להצביע למחרת, ולמעשה, בכל 40 שנותיו מעולם לא ראה קלפי מבפנים. חדר התצוגה היפה ורחב הידיים שבו הוא מציג את ציוריו לאספנים ואוצרים שמתעניינים בעבודתו נמצא בשכונה במעלה ההר, צמוד לסטודיו שלו ולבית שבו הוא מתגורר עם

אישתו וארבעת ילדיהם. על הקיר תלויים ציורי שמן גדולים, חלקם דיוקנאות אקספרסיוניים מאוד של כרים עצמו, חלקם ציורי פרחים וצמחים - רקפות בתוך עציץ, קוף ועליו ציפור, והרבה קטטוסים בכל מיני צבעים וצורות. ליד הדלת תלוי תצלום שחור-לבן ממוסגר של דודו, האמן עצמו אבו שקרה, שמת בשנת 1990 מסרטן, בט"רם מלאו לו 29 שנים. כרים היה אז רק בן שמונה, אבל זמן לא רב אחר כך התברר שהוא מיועד להמשיך את דרכו של הדוד המוכשר. "הוא המורה שלי. הוא תפס את היד שלי ואמר לי, תמשיך", אומר כרים. מבחינתו, התערוכה שתפתח היום תחת הכותרת "רוח האדם, רוח המקום" במשכן לאמנות בקיבוץ עין חרוד, ובה יוצגו בו זמנית כל אמני משפחת אבו שקרה, היא הגשמת חלום, ולא רק כניטוי. חלום שחלם באמת. "בשבילי להציג פעם ראשונה באולם מול

עאסם, זה הדבר הגדול. זה משהו שהופיע לי בחלום כשהייתי בן 16, והיום אני רואה את זה במציאות", אומר כרים. כשתוכננה התערוכה ונקבע תאריך הפתיחה, שהוא גם יום הולדתו של עאסם, אף אחד לא שיער שיחיה זה שבוע אחרי בחירות גור-ליות לכנסת, שתוצאותיהן יהיו כה מטרידות, ושהאירוע יקבל ממדים כה סימבוליים - חמישה אמנים פלסטינים, בני משפחה אחת, מציגים באחד הקיבוצים האיקוניים שבצמח יורקאל, שגם אם אינו שוכן בפרוץ על על אדמות פלסטיניות, כאדמה שמסביב בו קבורים כפרים שחרבו בשנת 1948, בנכחה הפלסטינית, בדיוק כמו הכפר שממנו נרחח משפחת אבו שקרה לאום אל פחם, לג'ון (כיום מגידו).

החמישה - וליד, סעיד, עאסם, פריד וכרים, לפי סדר הולדתם - שלכל אחד מהם מקום כולט ומשמעותי בסצינת האמנות הישראלית, גם משקפים בעבר דוהיהם סוגיות שונות שקשורות בזהות, בהיסטוריה ובקיום הפלסטיני-ישראלי העכשווי. אם קודם כבר היה ברור שמדובר באירוע תרבותי משמעותי, הרי עכשיו הוא הפך לאירוע שעשוי להתפרש אפילו כחתרני. דווקא משום כך מדובר בתערוכה הכרחית, כאן ועכשיו.

"ציבורים שלא מצויים בהתפתחות של

חימוץ: כרים, פריד וסעיד אבו שקרה. עיתוני התערוכה הפך אותה לסימבולית

השיח, או מלים כמו נכבה או פלסטיני נשמעות להם כמו חתירה תחת אושיות המדינה, אומרת ד"ר גליה בר אור, לשעבר האוצרת הראשית של המשכן לאמנות בעין חרוד, ומי שאצרה יחד עם ד"ר חוסיני אלח'טיב שחאדה, חוקר ומרצה לאמנות בבצלאל ובמרכז האקדמי לוינסקי וינגייט, את תערוכת אמני אבו שקרה. "אבל אם מפחדים יחסי אמון עם עולמות שהשפה שלהם שונה, או הדיאלוג הוא הרבה יותר טוב ויש הרבה מה ללמוד מזה. הנכבה זה פצע שלא הגליה. צריך להבין שיש תהום של אוכדן, ואנחנו צריכים לעשות לזה ציון גם כמרחב הציבורי. רגע של השתתפות. אלמנט רי לכבד את המקום הכואב של זה שיושב איתך. אפשר להכיר ולהצטער. לא לבטל את הכאב ולא למחוק אותו. את חושבת שאם את תשכיחי אותו מההיסטוריה שלך את תמחקי אותו גם מהזיכרון של האחר? אפילו בזיכרון שלך את לא יכולה למחוק אותו. הוא ילך ויתאבן אצלך, כמו אבנים בכליות, ויחסום מערכות חיוניות".

ובכל זאת זה מה שעושים. "צריך לעבוד על זה. בארץ היו הרבה היכטים שונים של הדחקה, ולעיתים יש לה סיבה כי יש תקופת חביון אחרי שעוברים טראומה ויש צורך לא לעסוק בזה. אבל זה גם עניין של זמן. הזמן מציף מחדש ואז צריך להתמודד עם זה".

במצב אידיאלי, אומרת בר אור, התערור כה הנוכחית היתה מתקיימת במוזיאון באום אל פחם. אלא שהגלריה שם עדיין לא הציחה לשכנע את מוסדות המדינה להכיר בה כמוזיאון ולתת את התמיכה התקציבית הנדרשת. ואם לא שם, הבחירה בעין חרוד היתה טבעית, בגלל יחסי האמון והשותפות רבי השנים בין שני המוסדות ובין בר אור לבין סעיד אבו שקרה. "אנחנו כמו משפחה, גם פה באמת מדובר כאמנות כאמנות. יש לך פה אמנים שהם באמת בינלאומיים ברמה וביכולת שלהם, והגיע השלב שהם רוצים להיות מוצגים בהקשר של אמנות חוסני ואני החלטנו להציג את כל החמישה ולא לערבב, אלא לעשות כמו חמש תערוכות יחיד. הגיע הזמן שכל אחד ילך עם הדבר שלו. ועם זאת, אין פה דלתות, והצופים עוברים מאחד לשני. הכל פתוח. אז ישנו גם ההקשר הדיאלוגי הוא כמו עורקים ונימים. רואים את הדם שעובר ביניהם, ובדם הזה ישנם כל המרכיבים יחד".

זו הפעם הראשונה מאז קום המדינה שמוזיאון בישראל - ועוד אחד הראשונים שהוקמו בארץ, ב-1937 - מקדיש את כל חלליו לתערוכה של אמנות פלסטינית-ישראלית, אומר אלח'טיב שחאדה. זו נקודת אור, לדבריו, במיוחד עכשיו, לנוכח תוצאות הבחירות. הוא מקווה שבעקבותיה

יבואו עוד, ושהאמנות תצליח במקום שבו הפוליטיקה נכשלה. "בלי לעשות טובה. זו לא קבוצה שמחפשת ייצוג, אלא קבוצה מאד טובה של אמנים שיש להם אמירה. זה מהותי להביא את הקול הזה לקדמת הבמה. הערכים לא צריכים רק תקציביים למנסור עבאס, אנחנו רוצים גם ייצוג תרבותי אמנותי. דווקא עכשיו צריך להיות יותר מקום לאמירה שלנו. התנועה הצינונית טיפחה כל מיני מיתוסים, כמו הפרחת הש"ממה וכו'. ואנחנו כערכים אורחי המדינה, לכאורה אין לנו היסטוריה, מורשת וזיכרון. אנחנו נספחים. וזו בדיוק הנקודה שהתערוכה הזו באה לחדד - את החשיבות שלנו כאן, כבני המקום".

אתה לא חושש שבדיוק להיפך, שזו אולי ההזדמנות האחרונה לעסוק בנושא הזה במוסד שמקבל תקציבים מהמדינה? "מישהו אמר שאחרי הבחירות יהיה שר או שרת תרבות שיחליטו להוריד את התערוכה. אני לא חושב. אני לא מאמין שזו התערוכה האחרונה. אני מסרב למחשבה הפטאלית הזאת. במוזיאון חוששים מניסיונות צנוורה, כמו מה שקרה ברמת גן לא מזמן. אבל כאן לא מוצגות סיסמאות. אי אפשר להתווכח עם האיכות האמנותית של התערוכה הזאת. אם לאמנים האלה אין מקום, או אין מקום לאף אמן בישראל. אם מישהו יחשוב שלא ראוי להציג את האמנות הזאת בגלל ההקשרים הפוליטיים, זה אומר שהמדינה הזאת ירדה לגמרי מהפסים. אמרו שאולי יהיו הפגנות. כסדר, אני חנו בהחלט מומינים גם ערכים וגם יהודים לבוא למשכן, זה חלק מהעניין. כמה תערוכות ראית שהביאו אוטובוסים מהחברה הערבית לראות את התערוכה? אנחנו מביאים הערכים נוהרים למוזיאון".

גם סעיד אבו שקרה אינו מודאג מהתגובות לתערוכה בעקבות תוצאות הבחירות, אבל הוא כן "חושש שאנשים יאבדו צלם אנוש וכל הקווים האדומים ייפרצו. אני חושב שכולנו משלמים מחיר כבד בגלל שיח מתנשא בין כולם. יהודים וערבים, שמאל וימין, מזרח ומערב. חוסר הסובלנות שיסע את כולם. התערוכה חשוכה כדי למקד תשומת לב ציבורית לעם שקיים בתוך המדינה ומוזמן חדל להיות שואב מים וחוטב עצים. השיח עם הפלסטינים בישראל חייב להשתנות. כיום אנחנו לא רק מביאים פרנסה הביתה אלא עוסקים בתרבות. יש כאן קריאה לדיאלוג תרבותי ושוויוני".

וליד: פורץ הדרך

הראשון, פורץ הדרך, היה וליד אבו שקרה. הוא נולד בכפר לג'ון בשנת 1946, בן בכור לאמו מרים, שהיתה אז רק בת 14. היא חותנה בגיל 12 עם עבד אל-קאדר אבו שקרה, שהיה מבוגר ממנה ב-17 שנה, ולא ניתנה לה הזכות לערער על ההחלטה.

המשך בעמוד הבא

במלחמת 1948 ברחה המשפחה מלג'ון, שנהרס, והתיישבה באום אל פחם. שם נולדו למרים ועד כד עוד שישה ילדים.

וליד אהב לצייר מילדותו המוקדמת, אבל כשהיה בן 16 אביו הוציא אותו מבית הספר ורש ממנו לצאת לעבוד כדי לסייע בפרנסת המשפחה. למרות שהכפר אום אל פחם היה אז תחת ממשל צבאי, וליד הצליח לצאת לתל אביב ועבד שם כמה חודשים כפועל מטבח. אחר כך מצא עבודה בלשכת מס הכנסה בחדרה ושכר חדר אצל זוג שהתגורר בעיר. הוא הראה לבעלי הבית שלו רישומים שיצר, והם עודדו אותו להירשם לקורס ציור בבית הגנפן בחיפה. ב-1968 נרשם לבית הספר לאמנות אבני בתל אביב. אביו לא אהב את הרעיון שווליד ילמד אמנות במקום לעבוד. "אבא שלנו אמר לו, תסביר לי מה זה אמנות. לך ותביא אוכל הביתה. את מי זה מעניין הקשקור שים האלה על הנייר", נזכר אחיו הצעיר פריד. כך שלצד הלימודים נאלץ וליד להמשיך לעבוד ולהעביר שליש ממשכורתו להוריו.

בר אור האוצרת אומרת שכבר בשנת הלימודים השנייה שלו הציג וליד. "בהתחלה הוא צייר טבע דומם ואחר כך מבנים אדריכליים איסלאמיים, או אדריכלות של המזרח התיכון, בצבעים עויים". ב-1972 החל להציג בתערוכות. באותה תקופה פגש את גיין פנלופה, צעירה אנגלייה שהפכה לבת זוגו ואחר כך לאישתו. הם נסעו ללונדון ווליד למד שם בבית ספר לאמנות והתמקד ביצירת תחריטים. תערוכה של צילומי מי נוף שראה בלונדון ב-1975 עזרה לו למצוא את "החוליה החסרה", כדברי בר אור, שאותה חיפש בעבודת התחריט, והיא האפקט שיוצר האור וליד החל לעבוד בטכניקת אקוטינטה, שאיפשרה יצירת דימויים מופשטים יותר. "יש תחושה שהחומר רוחש", אומרת בר אור. הוא ביקר מדי שנה באום אל פחם וצילם את נופיה המשתנים, את עצי הוית והגבעות, ועל פי הציילומים יצר אחר כך בלונדון תחריטים שתיארו את הטבע בסביבת ילדותו. "הוא לקח נופים מהמזרח ועיבד אותם כמערב", אומר פריד, שאצר תערוכות לאחיו וכתב על עבודותיו. "וליד ראה פה קו רוטט מחוס ומשמש שהכחה בנוף. זה היה נוף שקשה היה לראות אותו וקשה לרשום אותו, כי הוא זו כל הזמן. וליד לקח את הקו הרוטט הזה לאנגליה, רשם אותו, אבל בעבודות שלו נמצא גם האקלים האנגלי. וליד כל הזמן בדק, מה קורה כשאני לוקח את התרבות שלי למקום אחר ולפעמים הוא הרגיש שהוא מתפרק".

כביקורו באום אל פחם ב-1985 נדהם וליד לגלות שנופי ילדותו נעלמו לחלוטין תחת בנייה מאסיבית של שכונות חדשות. בתגובה, יצר בלונדון תחריטים של עצים גדועים. מפגש עם השייח הסופי מוחמד נאום אל חקאני, בלונדון, הסיט את וליד לגמרי מהעיסוק באמנות והביא אותו להקדיש את עצמו לאורח חיים דתי-מיסטי. הוא ביקר בבגדד בקברו של עבד אל-קאדר אל גילאני, מגדולי המיסטיקנים הסופים ואחד מאבות אביו תינו, והתחבר למסורת הסופית שזרמה במשך דורות במשפחתו, אם כי לא ברור עד כמה היתה נוכחת במפורש בבית הוריו. לדברי פריד, "כדי להבין מה קורה לו, הוא היה חייב להתחבר למקום הסופי והרוחני".

בר אור מצאה מוטיבים סופיים כבר

סעיד אבו שקרה, "אמא מרים" 4, 1998. "אתם תצליחו"

כריס אבו שקרה, ללא כותרת, 2019. הצבר היה המפתח

עאסם אבו שקרה, "מטוס", 1987. רנשי אשמה צילוחים: יגאל פרדו

פריד אבו שקרה, "ואהבת לרעך כמוך", 2020. מדבר עם עאסם בחלומות

וליד אבו שקרה, "קומפוזיציה", 1971. נדודים תרבותיים

"אני אמן שמגיב למציאות. כעבודות שלי עס קתי באירועים בסוריה, בעיראק, במוות של יל-דים ופליטים. יש לי סדרה של צעצועי נשקים שקברתי באדמה, שיצרת ב-2007. אני לא אמן נרטיבי, אבל אני אמן מגיב. אני לא אמן פוליטי, ואני גם לא אמן פמיניסטי בגלל שאני רוקם. יש לי את זה בארגו הכלים שלי, ואני יודע להפגיש את המטוס עם הרקמה ועם המחט והחוט. אנחנו גם משמיעים את הקול, שהאמנות הפלסטנית בכלל עדיין לא הגיעה למקום של לעשות אמנות לשם האמנות. אנחנו מתחילים קצת לגעת במקום הזה. אבל אי אפשר להגיד, התורת חיים רועמים ואנחנו עושים אמנות לשם האמנות. המחאה קיימת, והתגובה קיימת. הקו הירוק ער לנו פה בין הרגליים, אנחנו בתוך המציאות הישראלית וגם הפלסטית. אנחנו נוגסים מכאן ונוגסים מכאן. כשאומרים לי שזה מתסכל, אני אומר, זה גם כסף לא רגיל. אני בתוך שתי תרבויות, לא מותר לא על זו ולא על זו."

לכן גם נשארתי באום אל פחם?
 "אני אוהב לנסוע. מ-2004 עד 2017 הייתי בתל אביב, וגם נסעתי הרבה לחו"ל. התגרשתי, ואז התחתנתי פעם שנייה ובניתי בית עם סטור דיר באום אל פחם. פעם העליתי על נס את האדמה שלי מה שלי שכבשו אותה ואמרת: זו האדמה שלי והבית שלי. ועם הזמן התחלתי להרגיש שהבית האמיתי שלי הוא הגוף, והוא ילווה אותי לכל מקום, גם לקבר בית הוא גוף, הוא נשמה, הוא יחס, הוא איך אתה מביין את עצמך בתוך העיר. או בכל מקום אני מרגיש שייך - בניו יורק, בצרפת, בתל אביב. זה לא אומר שאני מקבל את הכיבוש. יש מעשים שאסור לעשות. אסור לרכב בני אדם ואסור לכבוש אותם."

כרים: מעבר לגבולות

כרים, יליד 1982, מעולם לא עזב את אום אל פחם וגם לא למד לאורך זמן בבית ספר לאמנות. לעומת המאבק בצפיפות המשפחתיות שמותארים בני הדור המבוגר יותר, על כרים המשפחה הטילה את המשימה להפוך לאמן ולהמשיך את דרכו של עאסם.

הוא בנו של מוחמד, אחיו הבכור של עאסם, וגדל בצל המאבק המשפטי על יצירותיו של דוד. האמנות של עאסם ודמותו, הוא מספר, נבנו סו לתוכו כמו אינפויה לדם. "כילד, תפסתי את המחול והתחלתי להעתיק ציורים של עאסם, אבל בלי גבולות, בלי מודעות. ובאותו זמן הנישמה של עאסם נכנסה אלי לגוף. הדודים שאלו למה אני מעתיק את עאסם. ולא ענית, כי לא היתה לי יכולת לדבר ולהסביר מה אני מרגיש". כשסיים את לימודיו בתיכון החליט אביו לשלוח אותו ללמוד אמנות. "אבא היה הראשון שהאמין בי, וחשב תמיד שיש לי מקום חשוב בין האמנים החשובים. אז הוא תרם ותרם. המקום שאני נמצא בו היום, זה רק בזכות אבא."

זה שונה מאוד ממה שעברו הדודים שלך. קודם, לרצות להיות אמן, במגור הערבי, זה כמו שאת תגידי למישהו שהוא יכול להיות על הירד. זאת היתה מחשבה מאוד מורה. אבל אחרי שעאסם נפטר, והמשפחה ראתה שמציגים וריצים לקנות את העבודות שלו, פתאום הבינו שזה דבר גדול. אז מכאן התחילו לכבד ולהאמין בו". כרים למד במדרשה בבית ברל שנה אחת ועזב. "הרגשתי שהם מלמדים בשביל תעוררת הוראה, ולא בשביל לתת לאמן יד ומחשבה

הבחירה להישאר לגור וליצור באום אל פחם היא בחירה מודעת, אומר כרים, למרות שהאמנות מבחינתו היא לא רק ייעוץ, אלא גם קריירה, והוא שואף להגיע איתה הכי רחוק וגבוה שאפשר. בינתיים, גם מהבחינה הכלכלית, זה עובד לא רע. הוא מספר שהוא מצליח למכור הרבה עבודות ומתפרנס מהאמנות. "אני חושב שמה שנותן לאמן את הכוח זה ההישארות בבית שלו, בנוף שלו, באווירה שלו. איפה שגדלתי ושיחקתי בילדות. אולי אין לי אומץ להיפרד מזיכרונות הילדות, מהמקומות שבהם קטפתי נקיסים וצדתי ציפורים. אבל אני חושב שאם אתה מדבר נכון, מדבר טוב, יבואו עד אליך לשמוע. לא חשוב איפה אתה נמצא, אלא מה אתה עושה. ובכל מקרה, היום אני יכול לשים עבודה בפייסבוק, ותוך שניות 5,000 איש רואים אותה." בין עבודותיו גם דיוקנאות של ילדים מעוותים, שהוצגו בתחילת השנה בתערוכת יחיד כמויאן פתח תקוה והם תגובתו למגיפת האלימות הקשה שפוגעת בעיקר בחברה הערבית. "אם הילדים שמעו על רצח, או אני לא מצויר את האקדה, אלא את התחושות של הילדים", הוא אומר. "אני מרגיש את הפחד של הילדים שלי לצאת מהבית. שאלת קודם למה אני לא מצביע בכחירות. אז התשובה היא שאני לא רואה שדברים משתנים. אבל אם היה מישהו שהיה אומר למשפחות הפשע שהוא יתפוס אותן ויחנוק אותן ויעשה שקט, לא משנה מי זה היה, אפילו נתניהו, הייתי מצביע לו. זה הדבר הכי חשוב לכל מי שחי פה. כמעט כל חודש יש הרוג פה בעיר." לחלק של כרים בתערוכה בחר אלחטיב שחאדה בציורי הילדים המעוותים וביצורי הפרחים, ואילו בר אור בחרה כמה דיוקנאות עצמיים, שלא הוצגו עדיין. "בעבודות של כרים מעניין אותי המאבק שהיה לו עם עצמו, עם הציור עם פיתוח השפה, עם פריצת הגבולות של עצמו

למקומות חדשים", היא אומרת. "כי כמו שגם פריד וסעיד אמרו קודם, צייר שאלה הם החיים שלו, הציור, רוצה שהסתכלות על הציור תהיה התבוננות על כל מה שהוכנס לתוכו, ולא רק נכח בה ולא רק צבה. לאמן חשוב עמו והדברים שחשובים לעמו, אבל הוא גם אמן." העובדה שהתערוכה מוצגת בעין חרוך, טריטוריה ניטרלית מבחינה משפחתית, ולא בגלל ריה באום אל פחם, היא אולי מה שאיפשר בכך לך את הצגתם של כל אמני המשפחה יחד, זה לצד זה. לא בטוח שהאיחוד המשפחתי היה אפשרי בעיר שממנה הם צמחו, ובגלריה שהקימו סעיד ופריד, גם בגלל מטענים ורגישויות שנצברו במשך השנים. אבל כרים מודה בכנות שהיתרון העיקרי בעיניו בעין חרוך הוא האפשרות לחשוף את העבודות לקהלים חדשים. "יש הרבה אנשים שאוהבים את העבודות שלי, אבל חוששים לבוא לאום אל פחם", הוא אומר.

מגוון האמנים במשפחה והמסלולים השונים שלהם גם מעוררים מחשבה על השינויים שחלו במשך השנים בחברה הפלסטית. סעיד אבו שקרה אומר שיש להם צדדים טובים יותר וטובים פחות. "פעם החיים היו פטריארכליים, והיתה חשיבות למבנה המשפחתי. אנחנו היינו כלי במבנה הזה, היינו צריכים לעזור לאבא להחזיק אותו. עכשיו הכל התפורר, ואין לזה תחילוף. הכל התפרק - האינטימיות של המשפחה, השותפויות. הדברים היפים שהיו לא קיימים. זה שאני בגלריה זה לא רק בזכותי, אלא בזכות השארה מאמא, מווליד שפתח שער והיה המודל של כולנו. מצד שני, כשעאסם רצה ללמוד אמנות, אבא שלו לא ראה את זה בעין יפה. ואילו אחיו של עאסם, מוחמד, כבר תולה את העבודות של הבן שלו בכל הבית וגאה בו מאוד."

יש דבר כזה, "אמנות אבו-שקרית"?

"יש שאלה גדולה", אומר אלחטיב שחאדה, "אני גם תוהה, אם יש גנים של כישרון מוזיקלי או אמנותי. יש לנו דוגמאות למשפחות בהיסטוריה של האמנות, כמו משפחת בליני ביונג'יה, ובארץ משפחת גרשוני. אבל בחברה הערבית לרוב מכיוונים את הצעירים לדברים יותר פרקטיים. ופה יש תופעה מעניינת שלא רק שהאמנות מקובלת במשפחה, אלא גם מעודדים אותה והפכו אותה לדבר מקובל, למרות הקשיים. והעידוד הזה הוא מיוחד ויצא דופן. אני לא מכיר משפחות כאלה בכלל בעולם הערבי."

המרכיב המכריע, אומר אלחטיב שחאדה, היו הנשים - הן אמנם לא יכלו בעצמן לבחור בתיבת האמנות, אבל עודדו את בניהן לעשות זאת. "האמהות כאן היו דמויות מפתח, והן כאלה גם בתערוכה. ישנה הרכות הזאת הנשית שמחכת ומכינה שדרך האמנות גם יכולה להיות דרך חיים. גם אמא של עאסם, שעדיין חיה, מדברת על זה. ניסיתי להביין אם זה המקום, אם אל פחם. זה מקום לא קל גם מבחינת הנוף שלו, שהוא נרקש ולא נעים, ודווקא מהמקום הקשה יוצאים המטענים הכי רכים. זה סוג של התמודדות. להביע את הקשיים בדרך אמנותית."

עד כה נשמרה הדומיננטיות הגברית של אמני משפחת אבו שקרה. נשים לא נכנסו לגילדה המשפחתית. אבל בקצה פגישתנו, לסעיד אבו שקרה יש סקופ קטן: בדור הצעיר מסתמנת סוף סוף נוכחות נשית. "אני עומד להציג בגלריה תערוכת עיצוב תעשייתי של מישהי מדהימה, בו גרת תואר שני באדריכלות שמלמדת בטכניון ובבצלאל. קוראים לה סופי אבו שקרה, בת 26, והיא בת של בן דוד שלי." ■

**פריד אבו שקרה:
 "כשמשפחה אחת עוסקת בנושא אחד, ולא חשוב אם זה חקלאות או אמנות או הייטק, תמיד יש חילוקי דעות. כל אחד רוצה להיות הכוכב"**